

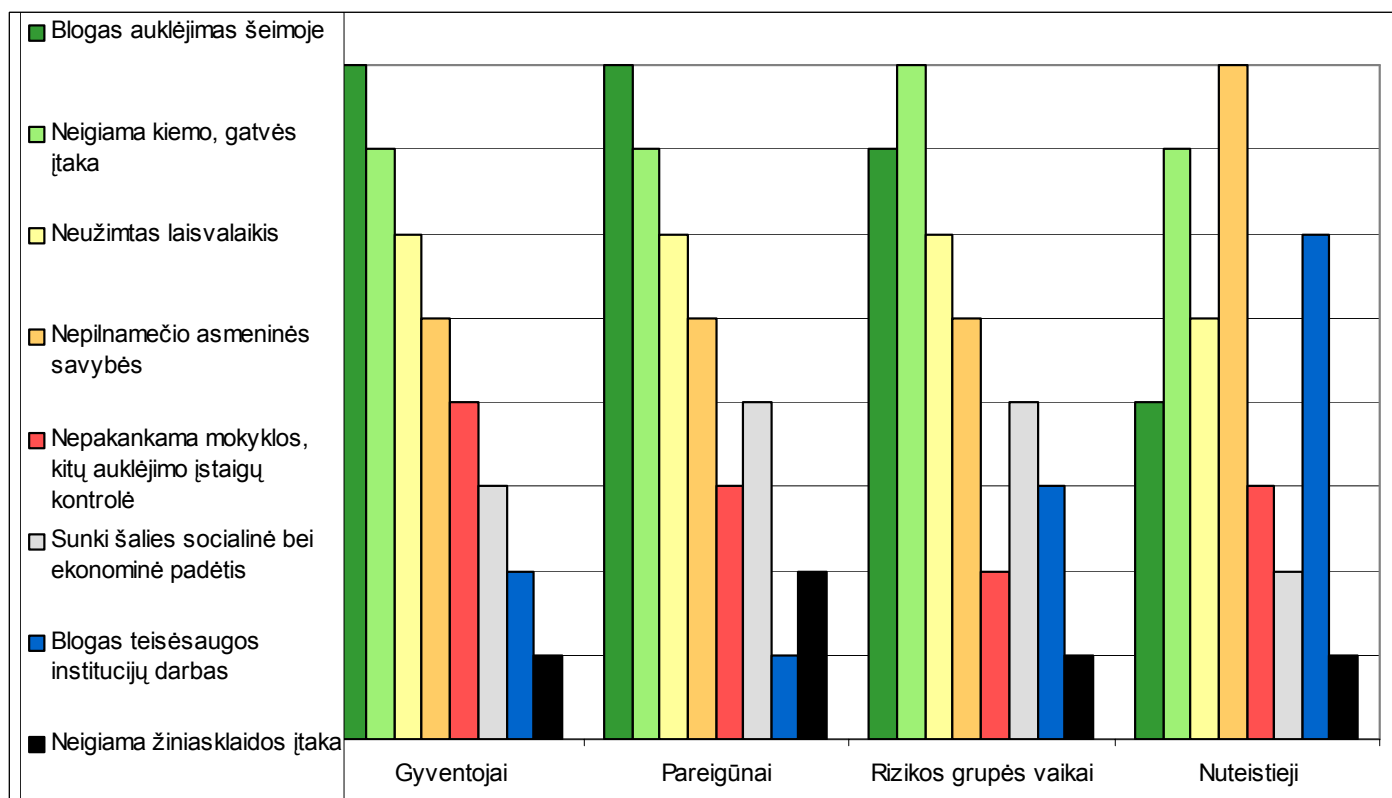
Kompleksinio sociologinio tyrimo „Nepilnamečių justicija Lietuvoje“ rezultatų pristatymas

Nepilnamečių justicijos situacijai Lietuvoje analizuoti buvo atliekamas kompleksinis sociologinis tyrimas. Šiuo tyrimu siekiama nepilnamečių teisės pažeidėjų ir kriminalinės justicijos santykį bei nepilnamečių justicijos situaciją nagrinėti platesniame kontekste – analizuojant Lietuvos gyventojų nuomonę apie nepilnamečius delinkventus ir nepilnamečių justiciją, kriminalinės justicijos atstovų ir pačių teisės pažeidėjų bendravimo patirtį.

Pagrindinis šio tyrimo tikslas – iširti nepilnamečių teisės pažeidėjų ir kriminalinės justicijos atstovų tarpusavio santykius, įvardinti pagrindines problemas, kylančias kriminalinės justicijos pareigūnams ir delinkventams bei nustatyti Lietuvos nepilnamečių justicijos trūkumus.

Igyvendinant ankščiau paminėtus tikslus 2005 m. gruodžio – 2006 m. sausio mėn. buvo organizuoti keturi reprezentatyvūs sociologiniai tyrimai: Lietuvos gyventojų, kriminalinės justicijos pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais (policijos pareigūnų, prokurorų, teisėjų, įkalinimo įstaigų ir pataisos inspekcijų pareigūnų), rizikos grupei priskirtų vaikų ir nepilnamečių, atliekančių laisvės atėmimo bausmę Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose (toliau Kauno NTI-PN). Šie tyrimai buvo atliekami Vidaus reikalų ministerijos užsakymu įgyvendinant Jungtinių Tautų vystymo programos projektą „Parama įgyvendinant veiksmingą nepilnamečių justicijos sistemą Lietuvoje“.

Nepilnamečių delinkvencijos priežasčių vertinimas

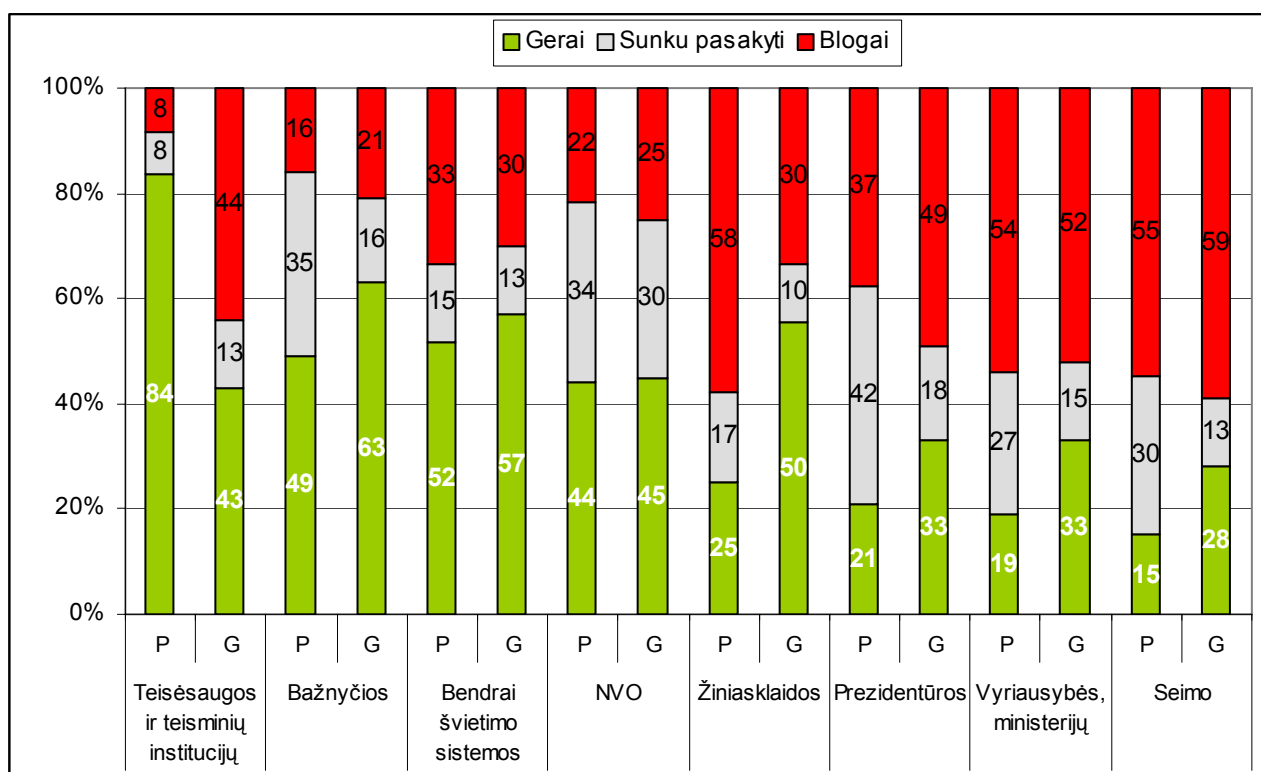
1 pav. Įvairių grupių nurodytos nepilnamečių nusikaltimų priežastys

Tyrimo metu norėta išsiaiškinti, kaip gyventojai, kriminalinės justicijos pareigūnai bei nepilnamečiai teisės pažeidėjai, su kuriais jie dirba, vertina nepilnamečių nusikaltimų priežastis. 1 pav. matyti, kad gyventojai, kriminalinės justicijos pareigūnai ir rizikos grupės vaikai¹ panašia tvarka sudėliojo nepilnamečių nusikaltimų priežastis. Gyventojai ir pareigūnai pirmoje vietoje nurodė blogą auklėjimą šeimoje, antroje – neigiamą kiemo, gatvės įtaką, trečioje – neužimtą laisvalaikį, ketvirtoje – nepilnamečio asmenines savybes. Rizikos grupės vaikai pirmąsias dvi priežastis sukeitė vietomis. Šių grupių vertinimu bene mažiausiai dėl nepilnamečių nusikaltimų kalta žiniasklaida.

Minėtu klausimu smarkiai skyrėsi laisvės atėmimo bausmę atliekančių nepilnamečių vertinimai. Įvardindami svarbiausiais nepilnamečių nusikaltimų priežastis nuteistieji buvo savikritiški: pirmoje vietoje nurodė neigiamas nepilnamečio savybes, antroje vietoje – neigiamą kiemo ar gatvės įtaką. Skirtingai nei kitos tirtos grupės, nuteistieji turėjo priekaištų dėl teisėsaugos institucijų darbo, kuris buvo minimas trečioje vietoje. Ketvirtoje vietoje buvo neužimtas laisvalaikis, penktoje – blogas auklėjimas šeimoje, šeštoje – nepakankama mokyklos, kitų auklėjimo įstaigų kontrolė, po to – sunki šalies socialinė bei ekonominė padėtis ir paskutinėje vietoje – neigiama žiniasklaidos įtaka.

Nepilnamečių nusikaltimų kontrolės ir prevencijos vertinimas

¹ Į šią apskaitą įtraukiami vaikai, dėl įvairių priežasčių pažeidžiantys įstatymus, valkataujantys, elgetaujantys, nelankantys mokyklos, patyrę fizinį ar psichinį smurtą, turintys pedagoginių ar psichologinių problemų, gyvenantys ypač sunkiomis materialinėmis sąlygomis. Į šią informacinę apskaitą gali būti įrašyti ir vaikai, jaunesni nei 14 metų amžiaus. Apskaita tvarkoma, kol vaikui sueina 18 metų. Policijos generalinio komisaro 2001 spalio 10 d. įsakymu Nr.462 patvirtinta Nepilnamečių reikalų policijos pareigūno tarnybinės veiklos instrukcija. 2005 m. kovo 29 d. Policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. 5-V-208 patvirtintoje Viešosios policijos specialisto (Nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcijoje rizikos grupės vaikų pavadinimas pakeistas į policiją dominančių vaikų.

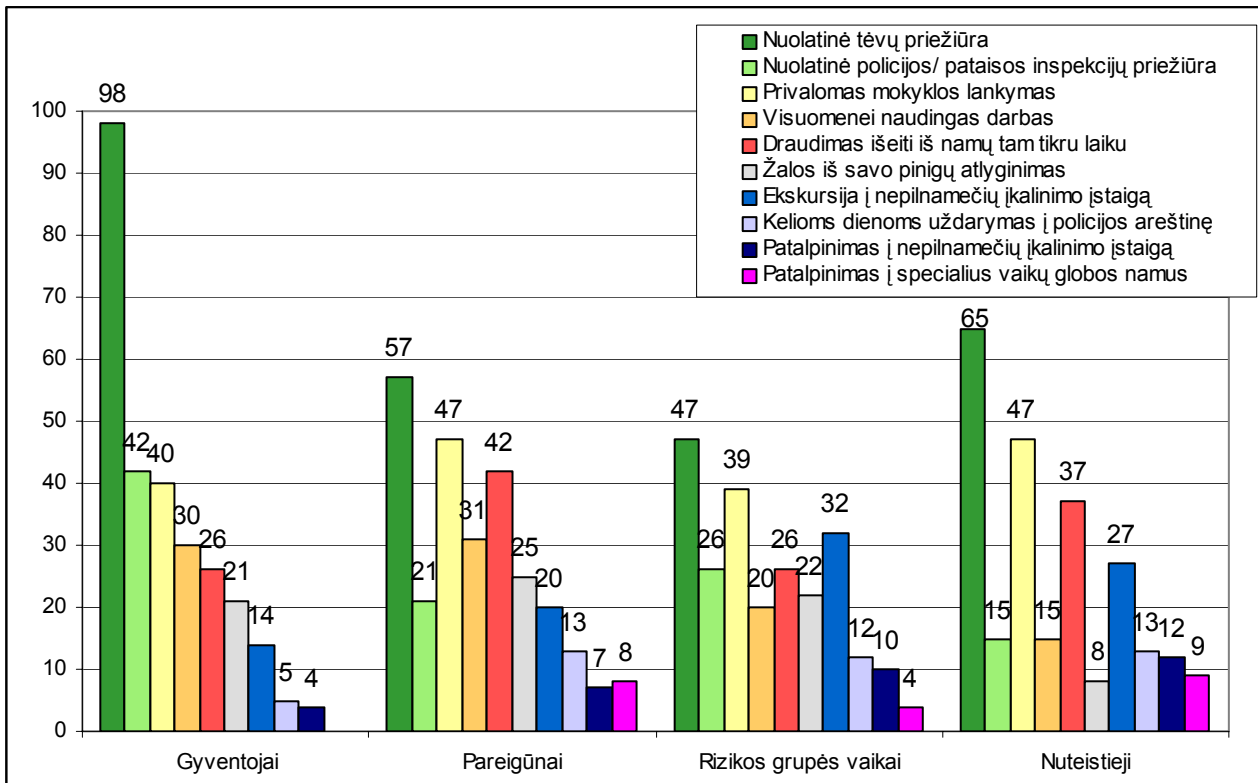

2 pav. Institucijų darbo, siekiant sumažinti nepilnamečių nusikaltimų skaičių Lietuvoje, vertinimas (proc.)

Atlikus kriminalinės justicijos pareigūnų ir Lietuvos gyventojų nuomonės lyginamąją analizę (2 pav.), matyti tam tikri nuomonių skirtumai. Panašiai kaip ir pareigūnai, Lietuvos gyventojai neigiamai vertina Vyriausybės, ministerijų, Seimo ir Prezidentūros, o teigiamai – bažnyčios, švietimo sistemos ir nevyriausybinių organizacijų darbą. Tačiau vertinant teisėsaugos institucijų ir žiniasklaidos indėlį, Lietuvos gyventojų ir pareigūnų nuomonės smarkiai skyrėsi: pastarieji teisėsaugos institucijų darbą vertino labai teigiamai, o žiniasklaidos – neigiamai.

Darytina prielaida, kad kriminalinės justicijos pareigūnai, kurių pagrindinis informacijos šaltinis apie nepilnamečių problemas yra asmeninė ir profesinė patirtis, linkę pervertinti savo darbą, siekiant sumažinti nepilnamečių nusikaltimų priežastis, antra vertus, visuomenė, kurios pagrindinis informacijos šaltinis yra televizija, labiau linkusi pervertinti žiniasklaidos atliekamą darbą šioje srityje.

Visuose keturiuose tyrimuose respondentų buvo prašoma nurodyti efektyviausias prevencines priemones delinkventams. Tokiu būdu buvo norėta palyginti gyventojų, kriminalinės justicijos pareigūnų bei tų, kuriems tokios priemonės galėtų būti taikomos, nuomones. 3 pav. matyti, kad visos tirtos grupės nuolatinę tėvų priežiūrą bei privalomą mokyklos lankymą laiko efektyviausiomis priemonėmis.

3 pav. Kaip Jūs manote, kokios priemonės nepilnamečiams teisės pažeidėjams būtų efektyviausios? (proc.)

Absoliuti dauguma gyventojų (98 proc.) pačia efektyviausia priemone nepilnamečiams delinkventams laikė nuolatinę tėvų priežiūrą, tuo tarpu kitas priemones nurodė bent dvigubai mažiau apklaustųjų – 42 proc. nurodė nuolatinę policijos ar pataisos inspekcijų pareigūnų priežiūrą (dažniausiai neturintys vaikų), 40 proc. – privalomą mokyklos lankymą (dažniausiai gyvenantys nedideliuose miesteliuose ar kaimo vietovėse). Kitos priemonės, gyventojų nuomone, būtų mažiau efektyvios: visuomenei naudingas darbas (30 proc.), draudimas išeiti iš namų tam tikru laiku (26 proc.), žalos iš savo pinigų atlyginimas (21 proc.) ar net ekskursija į nepilnamečių įkalinimo įstaigą (14 proc.).

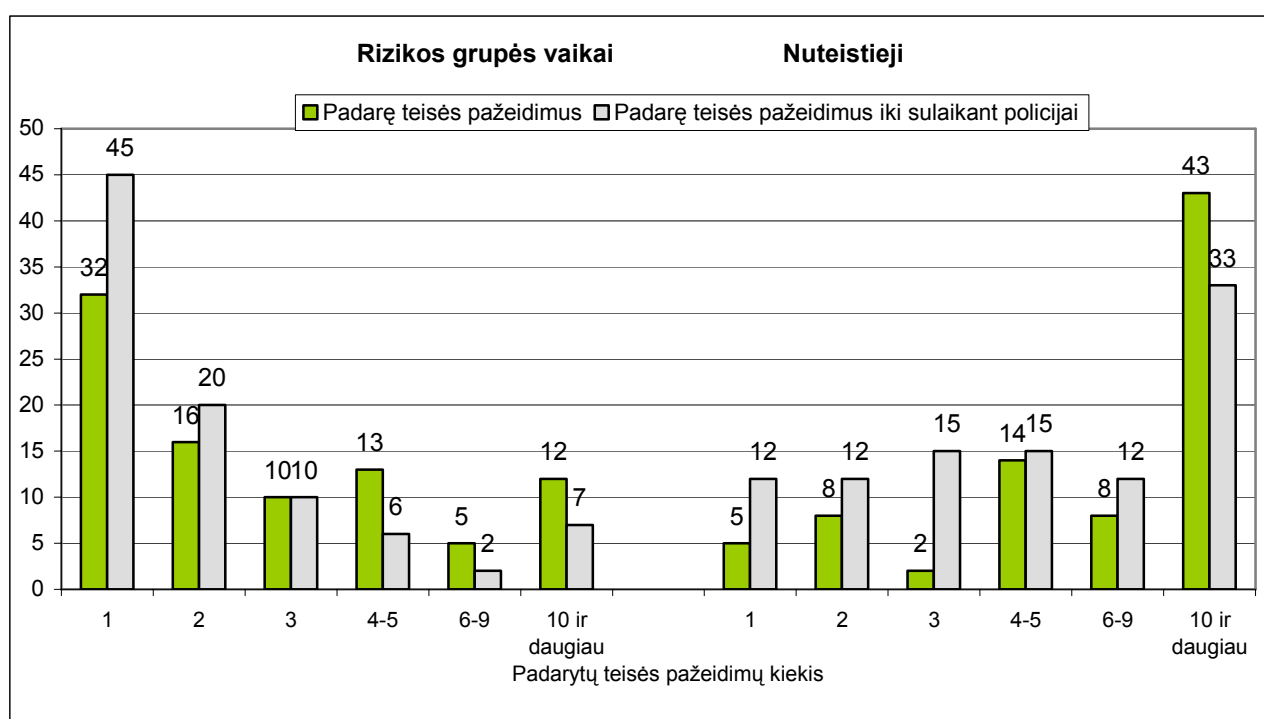
Ne mažiau įdomi buvo ir pačių delinkventų nuomonė apie jiems taikomų prevencinių priemonių efektyvumą. Rizikos grupės vaikų ir nuteistųjų nuomonės vertinant minėtų priemonių efektyvumą buvo panašios. Veiksmingiausia priemone laikoma nuolatinė tėvų priežiūra (nurodė 65 proc. nuteistųjų ir 47 proc. rizikos grupės vaikų), po to sekė privalomas mokyklos lankymas (atitinkamai 47 ir 39 proc.), draudimas išeiti iš namų tam tikru laiku (37 ir 26 proc.) bei ekskursija į nepilnamečių įkalinimo įstaigą (27 ir 32 proc.). Tuo tarpu suaugusieji (gyventojai ir pareigūnai) pastarosios priemonės nelaiko tokia efektyvia. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ketvirtadalis rizikos grupės vaikų gana veiksminga laiko nuolatinę pareigūnų priežiūrą, dažniausiai tie, kurie padarė vieną teisės pažeidimą, o jų abejonė dėl šios priemonės veiksmingumo didėja sulig didesniu padarytų teisės pažeidimų kiekiu.

Kriminalinės justicijos pareigūnai nebuvo tokie vieningi rinkdami kurią nors vieną iš minėtų delinkvencijos prevencijos priemonių. Jie pirmenybę teikė tom priemonėm, kurios buvo susiję su jų įvardintom dviem svarbiausiomis nepilnamečių problemomis – neužimtumu ir problemomis šeimoje: 57 proc. pareigūnų nurodė nuolatinę tėvų priežiūrą, 47 proc. – privalomą mokyklos

lankymą bei 42 proc. – draudimą išeiti iš namų tam tikru laiku. Pažymėtina, kad kriminalinės justicijos pareigūnai, kitaip nei gyventojai, gana skeptiškai vertino nuolatinės pareigūnų priežiūros efektyvumą.

Nepilnamečių delinkventinė patirtis

Tyrimo metu buvo norėta surinkti informacijos apie nepilnamečių padaromų delinkventinių poelgių latentškumą. Tik apie tam tikrą dalį delinkventų poelgių sužino policija ar kiti nepilnamečių justicijos atstovai, o policijoje užfiksuoti delinkvencijos atvejai neatspindi tikrosios padėties. Taip pat buvo norėta išsiaiškinti, kiek nepilnamečiai iki susidūrimo su policija spėjo įgyti nusikalstamos patirties, ir ar, nebaudžiamumo, galimos atsakomybės už delinkventinį poelgį išvengimas turi įtakos tolesnei delinkventinei veiklai.

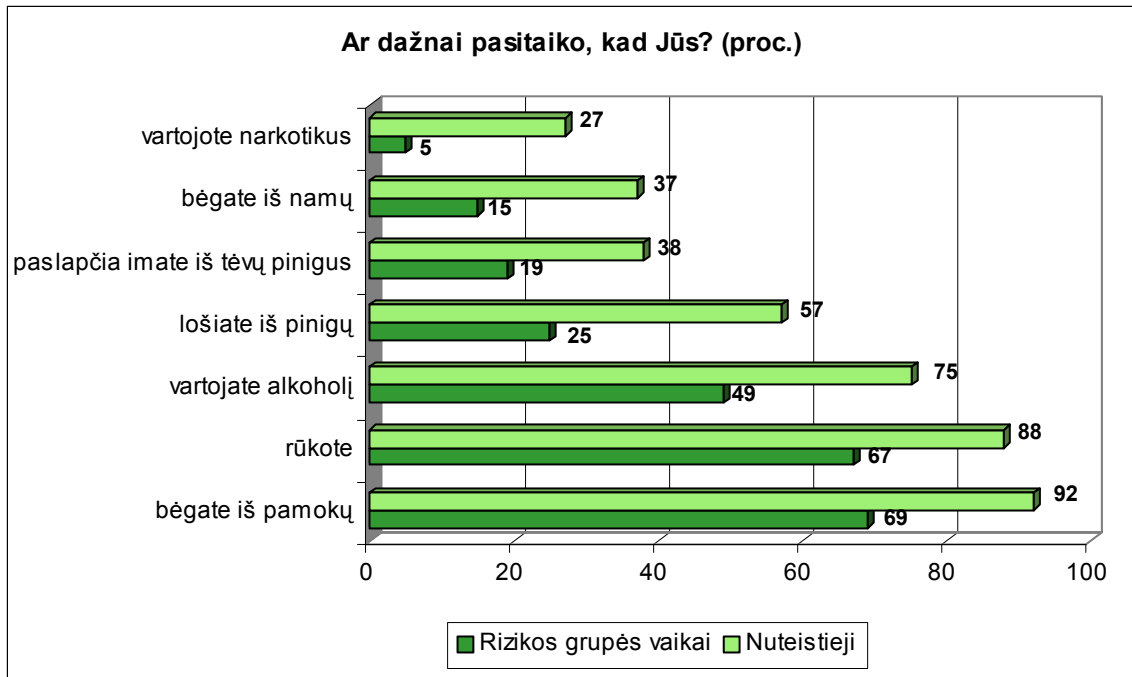
4 pav. Nepilnamečiai padarę teisės pažeidimus bei nepilnamečiai padarę teisės pažeidimų iki sulaikant policijai (proc.)

Rezultatų analizė parodė, kad 45 proc. rizikos grupės vaikų policija sulaikė po pirmo padaryto teisės pažeidimo, 20 proc. – po antro, dar 10 proc. po trečio. Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad dauguma rizikos grupės vaikų sulaukė formalios socialinės kontrolės (šiuo atveju policijos) atsako į jų delinkventinius poelgius. Kaip matyti 4 pav., po kelių delinkventinių poelgių jais susidomėjo policijos pareigūnai ir, matyt, po to jie buvo įtraukti į policiją dominančių vaikų (rizikos grupės) informacinę apskaitą.

Lyginant rizikos grupės vaikų ir nuteistųjų tyrimų rezultatus matyti, kad pastarieji spėjo padaryti nemažai teisės pažeidimų iki tol kol juos sulaikė policija. Net trečdalis dabartinių nuteistųjų nurodė padarę dešimt ir daugiau teisės pažeidimų kol buvo sulaikyti policijos pareigūnų. Po pirmo padaryto teisės pažeidimo patekusių į policijos pareigūnų akiratį, dabartinių nuteistųjų

dalis, buvo tris-keturis kartus mažesnė nei rizikos grupės vaikų. Tikėtina, kad dalį dabartinių nuteistųjų pajutusių, jog jiems pavyko išvengti atsakomybės, nebaudžiamumas toliau skatino nusikalsti.

Tyrimo metu norėta surinkti informaciją apie rizikos grupei priskirtų vaikų ir nuteistųjų delinkventinį elgesį. Rizikos grupės vaikams klausimas buvo pateiktas taip: „Ar dažnai pasitaiko, kad Jūs...?“, o nuteistiesiems - „Ar dažnai laisvėje pasitaikydavo, kad Jūs...?“.

5 pav. Delinkventinio elgesio paplitimas tarp nepilnamečių teisės pažeidėjų

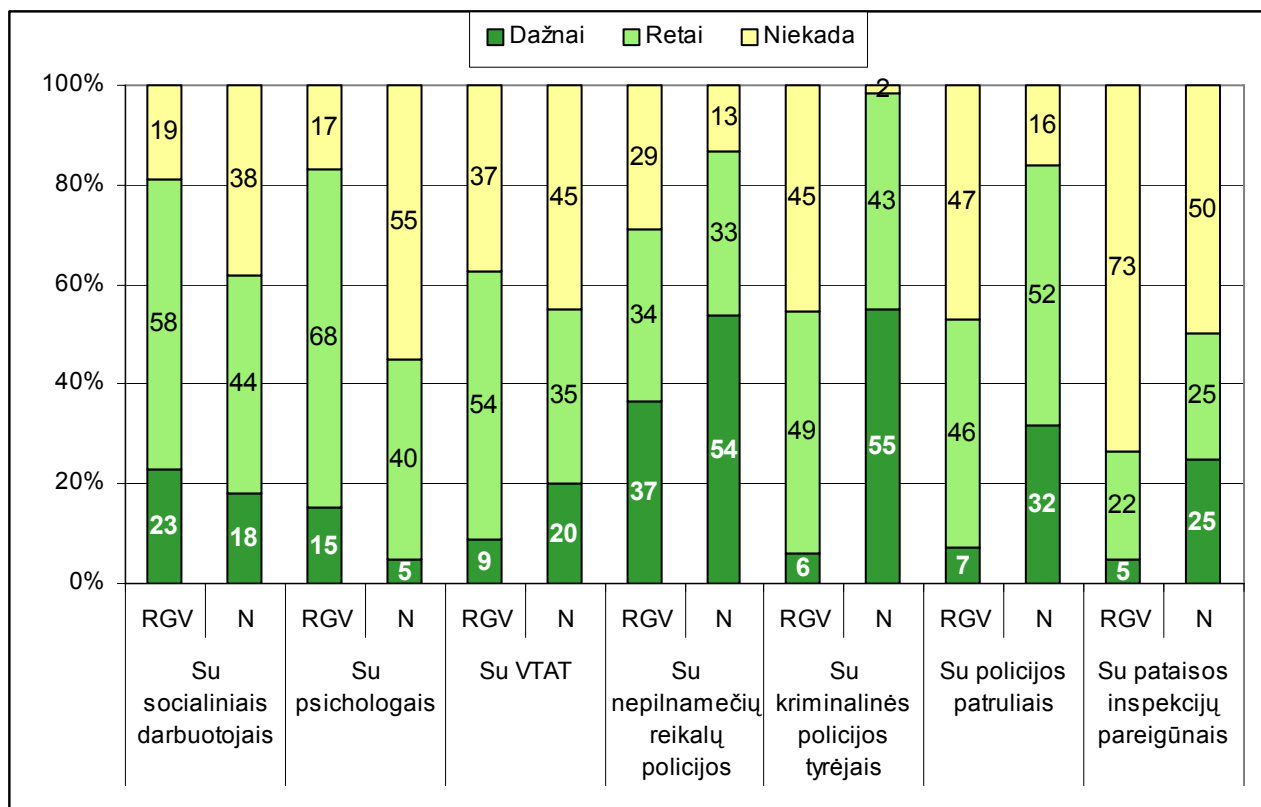
Kaip matyti 5 pav., nepilnamečiai pasižymi maištingu elgesiu: net 92 proc. nuteistųjų ir 69 proc. rizikos grupei priskiriamų vaikų bėgo iš pamokų, 88 proc. nuteistųjų ir 67 proc. rizikos grupės vaikų rūkė, 75 proc. nuteistųjų ir 49 proc. rizikos grupės vaikų vartojo alkoholį. Nemaža dalis nuteistųjų ir rizikos grupės vaikų lošė iš pinigų (57 proc. ir 25 proc.), paslapčia ėmė iš tėvų pinigų (38 proc. ir 19 proc.), bėgo iš namų (37 proc. ir 15 proc.) bei vartojo narkotikus ar kitas svaigiąsias medžiagas (net 27 proc. nuteistųjų ir 5 proc. rizikos grupės vaikų). Pastebėta, kad rizikos grupės vaikai, kurie dažniau vartojo alkoholinius gėrimus, rūkė, lošė iš pinigų, blogiau vertino policijos pareigūnus, su kuriais jiems asmeniškai teko bendrauti.

Taip pat pažymėtina, kad tam tikras delinkventinis elgesys suaktyvėja didėjant amžiui, o pasiekus 15-16 metų ribą stabilizuojasi ir yra linkęs silpnėti (pvz., bėgimas iš pamokų, rūkymas ir bėgimas iš namų), su amžiumi auga tik alkoholio vartojimas.

Nepilnamečių teisės pažeidėjų kontaktai su kriminalinės justicijos pareigūnais

Tyrimo metu norėta išsiaiškinti, kaip dažnai nepilnamečiai bendrauja su tam tikrais nepilnamečių justicijos specialistais: policijos pareigūnais bei tarnybų, turinčių rūpintis rizikos grupei priskirtais vaikais, darbuotojais. Pagal bendravimo dažnumą ir pagal darbo specifiką institucijų, dirbančių su nepilnamečiais delinkventais, atstovus galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmai grupei priskirtini socialiniai pedagogai (socialiniai darbuotojai), vaiko teisių apsaugos

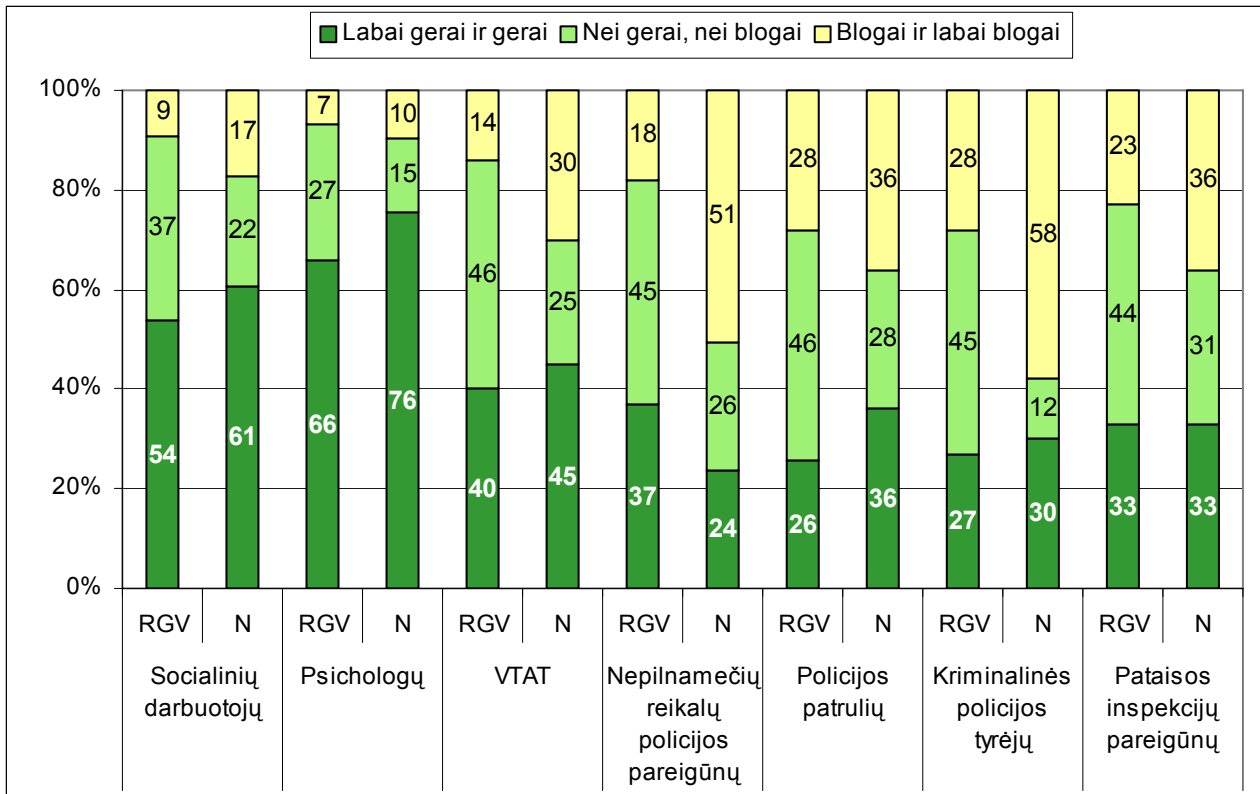
tarnybų atstovai ir psichologai, t.y. specialistai, dirbantys su tam tikrų problemų (taip pat ir dėl delinkventinio elgesio) turinčiais vaikais. Su šiais specialistais dažniau bendravo rizikos grupės vaikai. Antrajai grupei priskirtini kriminalinės justicijos atstovai – nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai, kriminalinės policijos tyrėjai, policijos patruliai bei pataisos inspekcijų pareigūnai. Su šiais pareigūnais nepilnamečiai bendrauja dažniausiai dėl savo delinkventinio elgesio.

6 pav. Rizikos grupės vaikų (R) ir nuteistųjų (N) bendravimo su nepilnamečių justicijos specialistais dažnumas (proc.)

6 pav. duomenys rodo, kad dažniausiai rizikos grupės vaikai bendravo su socialiniais darbuotojais (socialiniais pedagogais) ir nepilnamečių reikalų policijos pareigūnais, rečiausiai su pataisos inspekcijų pareigūnais, VTAT atstovais ir kriminalinės policijos tyrėjais. Tuo tarpu dabartiniai nuteistieji laisvėje intensyviausiai bendravo su policijos pareigūnais (greičiausiai dėl pradėtų ikiteisminių tyrimų), o rečiausiai reikalų turėjo su psichologais, pataisos inspekcijų pareigūnais ir VTAT atstovais.

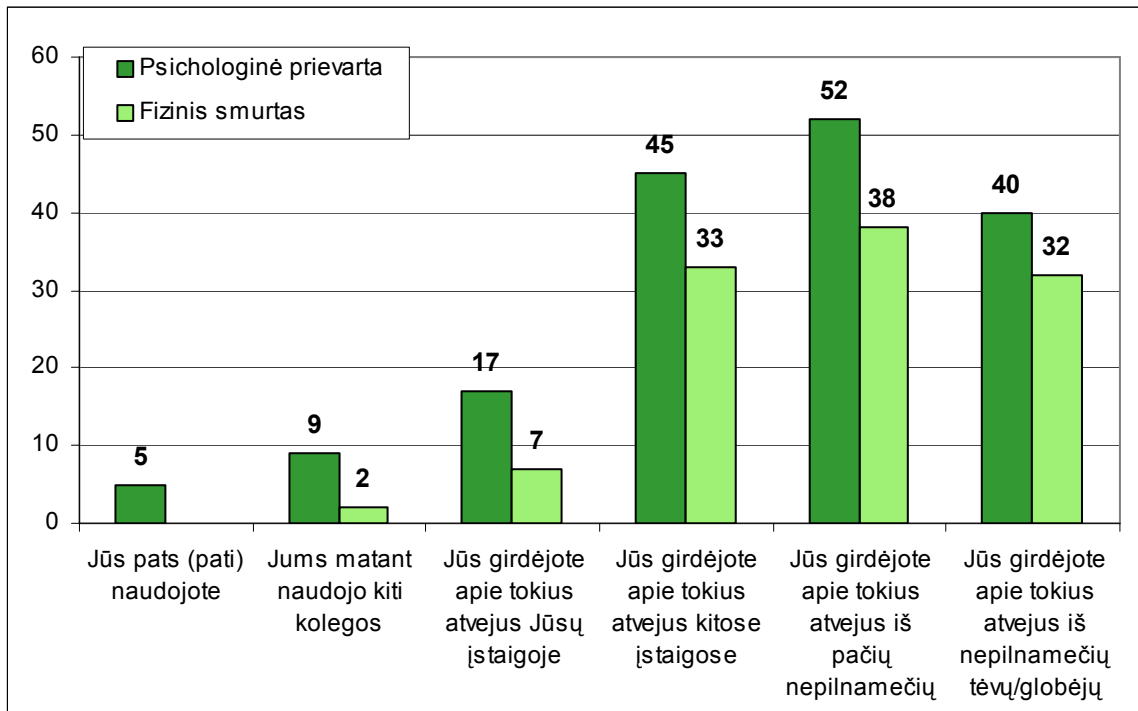
Ne mažiau buvo įdomu sužinoti, kaip nepilnamečiai vertino tuos nepilnamečių justicijos specialistus, su kuriais asmeniškai bendravo. Laisvės atėmimo bausmę atliekantys nepilnamečiai gerai įvertino psichologų (76 proc.), socialinių pedagogų (61 proc.) ir VTAT atstovų (45 proc.) darbą. Neutraliai įvertino pataisos inspekcijų pareigūnų ir policijos patrulių darbą, tuo tarpu gana blogai – nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų (blogai ir labai blogai – 50 proc.) ir kriminalinės policijos tyrėjų (58 proc.) darbą (žr. 7 pav.). Tyrimo duomenys rodo, kad nuteistieji geriau vertino tuos specialistus (išskyrus kriminalinės justicijos pareigūnus), su kuriais intensyviau bendravo. Antra vertus, kriminalinės justicijos pareigūnų vertinimas priklauso nuo to, kaip šie pareigūnai elgėsi su nepilnamečiais.

7 pav. Rizikos grupės vaikų (R) ir nuteistųjų (N) nepilnamečių justicijos specialistų vertinimas (proc.)

Rizikos grupės vaikai gerai vertino psichologų (66 proc.), socialinių pedagogų (socialinių darbuotojų) (54 proc.), nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų (40 proc.), VTAT atstovų (37 proc.) ir pataisos inspekcijų pareigūnų (34 proc.) darbą. Neutraliai vertino policijos patrulių ir kriminalinės policijos tyrėjų darbą.

Tyrimo metu kriminalinės justicijos pareigūnams buvo pateikiamos klausimų grupės apie jiems žinomus psichologinės prievartos ar fizinio smurto panaudojimo prieš nepilnamečius atvejus: pradedant nuo jiems girdėtų tokių atvejų kitose įstaigose, jų įstaigoje, tada pereinant prie jų kolegų ir pačių pareigūnų. Taip pat respondentų buvo prašoma nurodyti, ar jie buvo girdėję apie tokius atvejus iš pačių nepilnamečių ir jų tėvų ar globėjų.

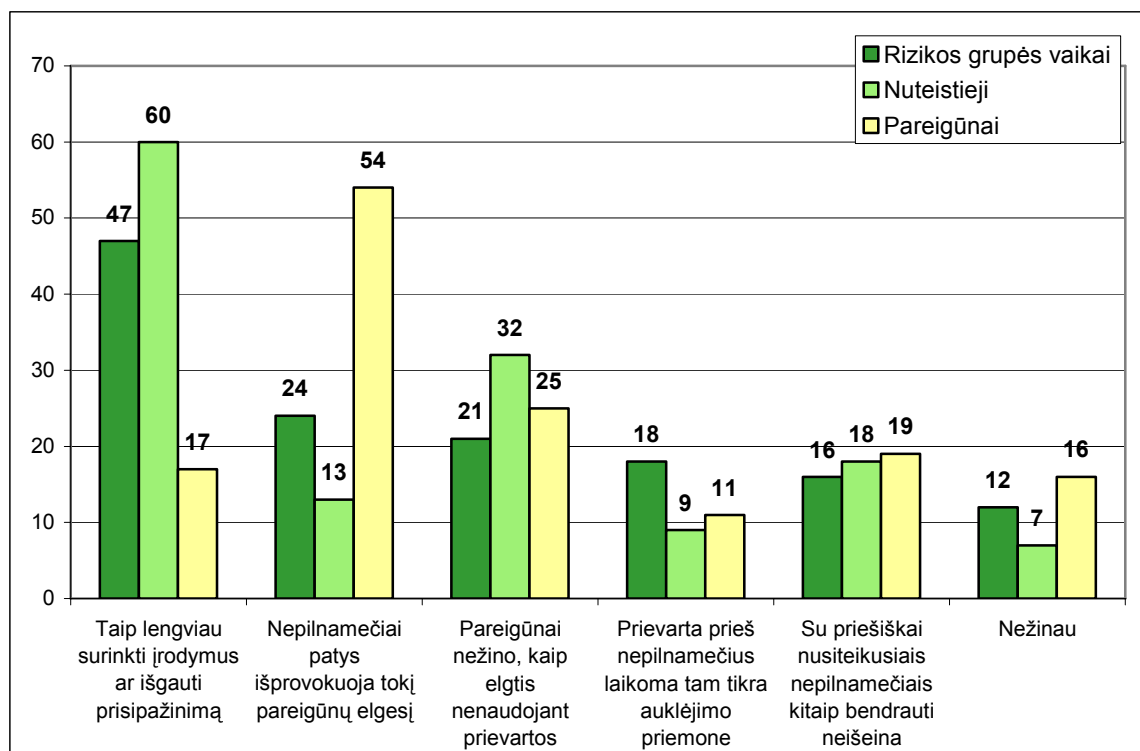

8 pav. Kriminalinės justicijos pareigūnų nuomonė apie psichologinės prievartos ir fizinio smurto atvejus prieš nepilnamečius teisės pažeidėjus teisėsaugos institucijose (proc.)

Nors patys pareigūnai nelinkę prisipažinti apie netinkamą elgesį su delinkventais, tačiau 7-17 proc. nurodė girdėję apie tokius atvejus jų įstaigoje, o 33-45 proc. – kitose įstaigoje. Neretai apie psichologinės prievartos ar fizinio smurto atvejus kriminalinės justicijos atstovai sužino iš pačių nepilnamečių (38-52 proc.) ar iš jų tėvų bei globėjų (32-40 proc.).

Vargu ar buvo galima tikėtis, kad kriminalinės justicijos atstovai patys prisipažins apie netinkamą elgesį su nepilnamečiais, ypač apie smurto atvejus. Tačiau remiantis rizikos grupės vaikų ir nuteistųjų tyrimų rezultatais, darytina išvada, kad iš visų kriminalinės justicijos institucijų labiausiai piktnaudžiaujama jėga policijoje. Visiškai šios problemos išspręsti dar nepavyko, tačiau matyti teigiamų poslinkių šioje srityje.

Kriminalinės justicijos pareigūnai ir jų „klientai“ skirtingai interpretuoja netinkamo pareigūnų elgesio su delinkventais priežastis. Rizikos grupės vaikų ir dabartinių nuteistųjų, pakankamai dažnai bendravusių su policijos pareigūnais ir jau patyrusių tam tikrą neleistiną pareigūnų elgesį, nuomonės, vertinant tokio pareigūnų elgesio priežastis, skyrėsi mažiau lyginant su pareigūnų nuomone.

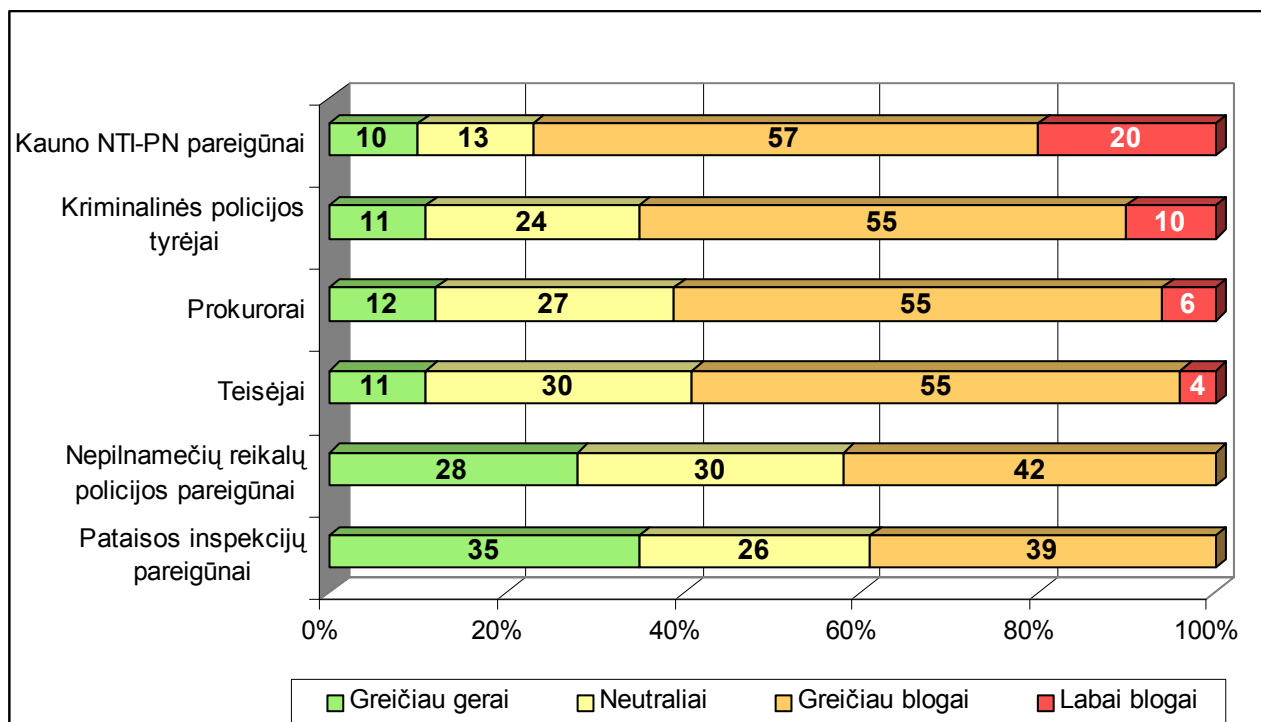
9 pav. Nepilnamečių ir su jais dirbančių kriminalinės justicijos pareigūnų nuomonė apie tai, kodėl pasitaiko netinkamo pareigūnų elgesio su nepilnamečiais teisės pažeidėjais atvejų (proc.)

Ir nuteistųjų, ir rizikos grupės vaikų manymu, pagrindinė netinkamo pareigūnų elgesio su delinkventais priežastis yra ta, kad naudojant prievartą lengviau surinkti įrodymus ar išgauti nepilnamečio prisipažinimą – taip manė 60 proc. ir 47 proc. apklaustų nepilnamečių. Tuo tarpu dažniausiai minima kriminalinės justicijos pareigūnų priežastis yra kita – nepilnamečiai patys išprovokuoja tokį pareigūnų elgesį, beje taip mano ir ketvirtadalis rizikos grupės vaikų.

Kriminalinės justicijos atstovų patirtis dirbant su delinkventais

Tyrimo metu buvo norėta išsiaiškinti pareigūnų nuostatas linkusių nusikalsti nepilnamečių atžvilgiu. Kriminalinės justicijos atstovų buvo prašoma įvertinti nepilnamečių delinkventus su kuriais jiems teko dirbti. Tyrimo duomenys rodo, kad pareigūnai nepilnamečius delinkventus su kuriais jie dirbo vertina gana blogai: tik 1 proc. apklaustųjų vertino labai gerai, 16 proc. – greičiau gerai, 52 proc. greičiau blogai ir 8 proc. – labai blogai. Net 23 proc. apklaustų pareigūnų neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

Gali būti, kad pareigūnai vertindami nepilnamečius, su kuriais jiems teko dirbti, neatskiria pačio vaiko vertinimo nuo jo padaryto nusikalstamo poelgio, nes dauguma šių pareigūnų dirbo su nusikaltimus padariusiais nepilnamečiais ar bent įtariamaisiais. Tikėtina, kad jie smerkdami netinkamą nepilnamečio elgesį, neigiamą vertinimą perkelia ir į patį vaiką.

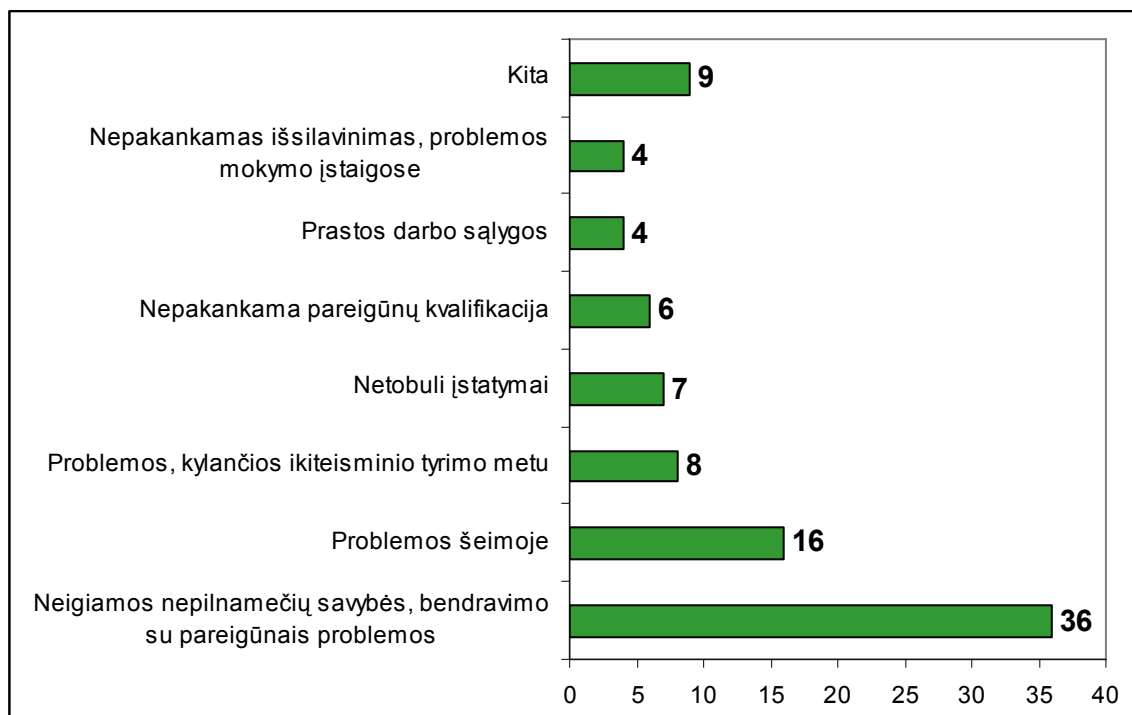

10 pav. Nepilnamečių teisės pažeidėjų, su kuriais teko dirbti, vertinimas

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iš kitų kriminalinės justicijos institucijų atstovų palankiau delinkventus, su kuriais teko dirbti, vertinimo pataisos inspekcijų ir nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai. Likusių kriminalinės justicijos institucijų atstovai delinkventus vertino panašiai, bet blogiau nei pataisos inspekcijų ir nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai. Tokį jų vertinimą galėjo sąlygoti kitoks nepilnamečių kontingentais – įtariamieji, kaltinamieji ar nuteistieji už sunkius nusikaltimus.

Tyrimo metu kriminalinės justicijos pareigūnai buvo prašomi nurodyti, ar darbas su suaugusiaisiais teisės pažeidėjais yra sunkesnis ar lengvesnis palyginti su nepilnamečiais teisės pažeidėjais. Dauguma (71 proc.) pareigūnų nurodė, kad jiems sunkiau dirbti su nepilnamečiais, 6 proc. – sunkiau dirbti su suaugusiaisiais, 23 proc. – nėra didelio skirtumo. Tyrimo duomenys rodo, kad skiriasi įvairiose institucijose dirbančių pareigūnų nuomonės: kad sunkiau dirbti su nepilnamečiais nurodė net 87 proc. Kauno NTI-PN ir 83 proc. pataisos inspekcijų pareigūnų, tuo tarpu tarp prokurorų taip manančių buvo tik 55 proc.

Pareigūnų buvo prašoma nurodyti problemas, su kuriomis jie susiduria dirbdami su nepilnamečiais teisės pažeidėjais. Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria su nepilnamečiais delinkventais dirbantys pareigūnai, yra bendravimo su vaikais problemos ir neigiamos nepilnamečių savybės (nurodė 36 proc.). Pareigūnai skundėsi neigiamu nusistatymu, nepagarba pareigūnams, įžūliu nepilnamečių elgesiu ir pan. 16 proc. pareigūnų minėjo problemas nepilnamečių šeimose: asocialios šeimos, vaikų nepriežiūra, auklėjimo klaidos ir pan. 8 proc. apklaustųjų nurodė problemas, susijusias su ikiteisminio tyrimo procesu, tai nepilnamečių nenoras išduoti bendrininkus, nusikaltimo slėpimas, parodymų keitimas ir pan. Taip pat buvo minima nepakankama pareigūnų kvalifikacija, prastos darbo sąlygos ir kitos problemos.

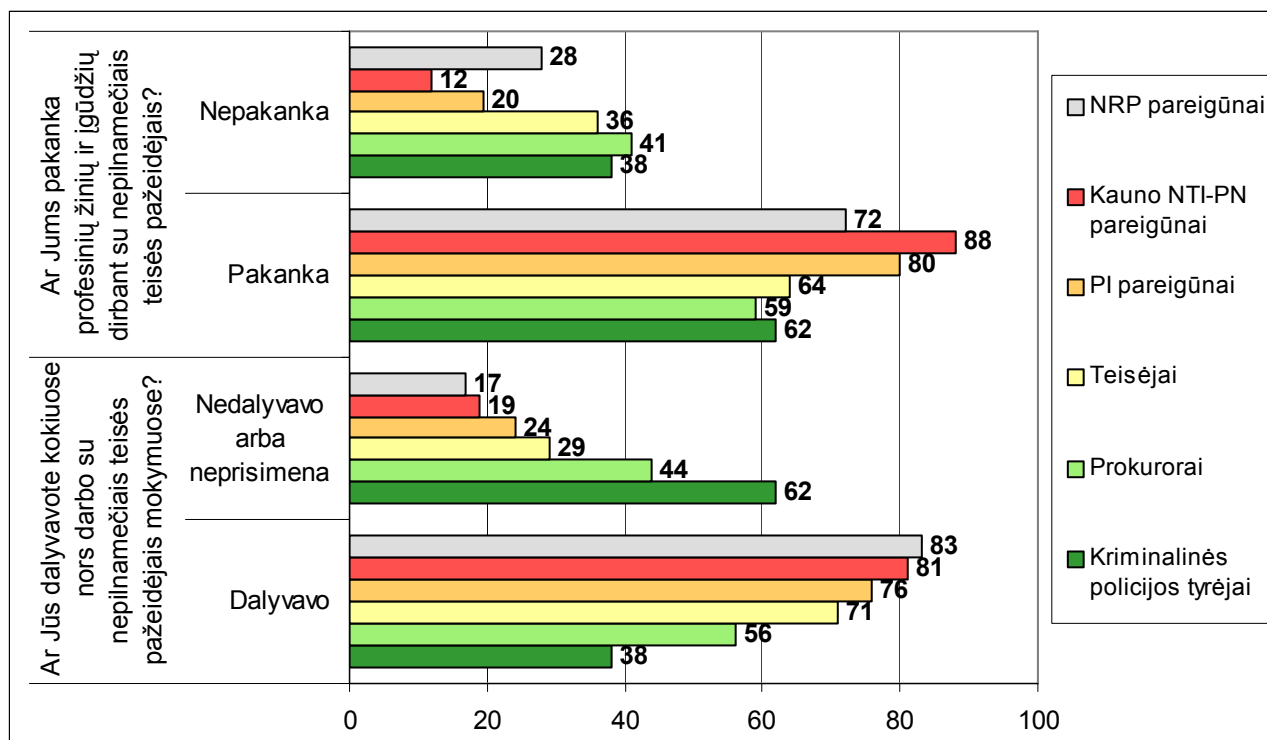

11 pav. Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria su nepilnamečiais delinkventais dirbantys pareigūnai (proc.)

Tyrimo duomenys rodo, kad su panašiomis, ypač bendravimo su nepilnamečiais delinkventais, problemomis, susiduria įvairių kriminalinės justicijos institucijų atstovai. Todėl darytina prielaida, kad šias problemas būtų galima spręsti centralizuotai, pavyzdžiui, atsižvelgiant į atskirų institucijų darbo specifiką, parengiant bendras mokymo programas.

Kriminalinės justicijos pareigūnų kvalifikacijos ir specializacijos vertinimas

Įvairių kriminalinės justicijos institucijų atstovai turėjo nevienodas galimybes dalyvauti specializuotose mokymuose. Labiausiai specializuoti darbui su delinkventais buvo nepilnamečių reikalų policijos ir Kauno NTI-PN pareigūnai, t.y. dažniausiai su nepilnamečiais dirbantys specialistai. Dauguma (81-83 proc.) šių pareigūnų vieną ar kelis kartus dalyvavo darbo su nepilnamečiais delinkventais mokymuose. Tuo tarpu kitose institucijose dirbančių, baigusius tokius mokymus pareigūnų dalis buvo mažesnė: 76 proc. pataisos inspekcijų pareigūnų, 71 proc. teisėjų, 56 proc. prokurorų ir tik 38 proc. kriminalinės policijos tyrėjų.

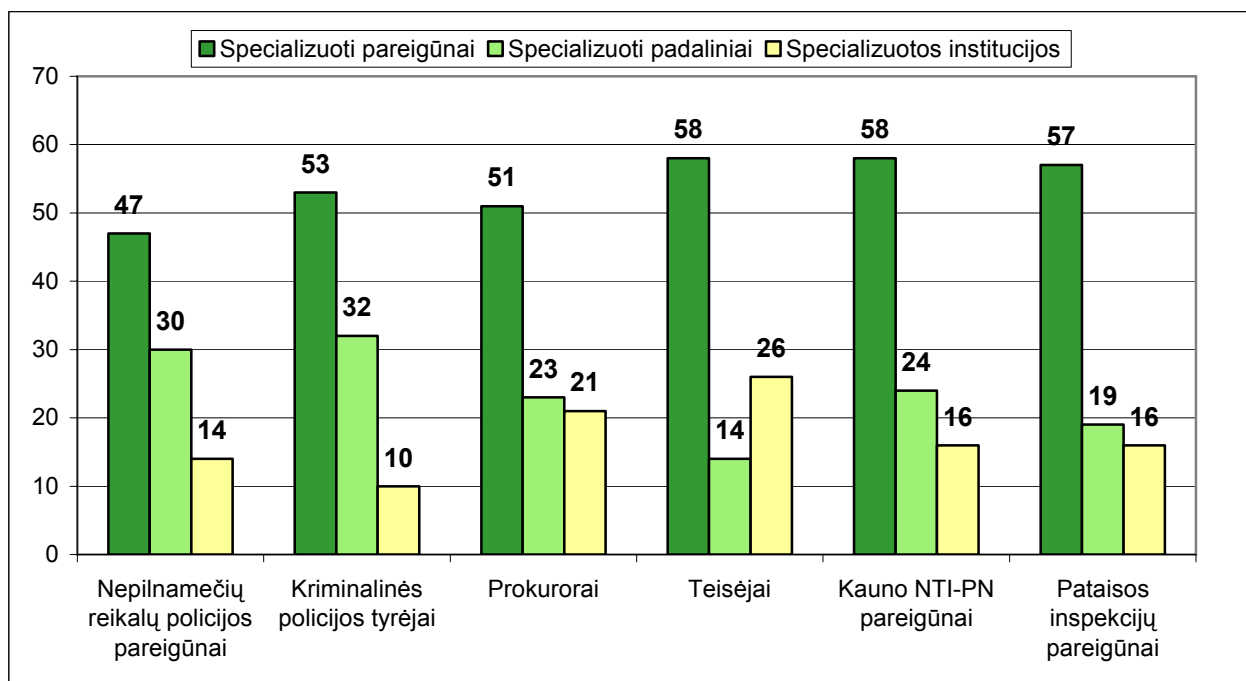

12 pav. Įvairių kriminalinės justicijos pareigūnų, dalyvavimas mokymuose ir atitinkamų žinių vertinimas

12 pav. duomenys rodo ryšį tarp dalyvavimo specializuotuose mokymuose nepilnamečių justicijos klausimais bei tokių žinių ir įgūdžių stokos. Tų sričių specialistai, kurių mažesnė dalis dalyvavo mokymuose, dažniau nurodė, kad jiems nepakanka profesinių žinių ir įgūdžių dirbant su nepilnamečiais teisės pažeidėjais. Labiausiai specializuotų žinių ir įgūdžių trūksta prokurorams (nurodė 41 proc.), kriminalinės policijos tyrėjams (38 proc.), teisėjams (36 proc.), tuo tarpu mažiausiai tokių žinių, jų pačių manymu, trūksta Kauno NTI-PN pareigūnams (12 proc.).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad daugmaž atitinka įvairių sričių specialistų, nedalyvavusių minėtuose mokymuose, dalis ir nurodžiusių, kad tokių žinių ar įgūdžių nepakanka, dalis. Yra tik dvi pareigūnų grupės, kuriose šie skirtumai didesni. Tai nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai (mokymuose nedalyvavo 17 proc., o nepakanka žinių – 28 proc.) ir kriminalinės policijos tyrėjai (mokymuose nedalyvavo 62 proc., o nepakanka žinių – 38 proc.).

Tyrimo metu kriminalinės justicijos pareigūnų buvo prašoma nurodyti, kokia turėtų būti pareigūnų specializacijos forma: specializuoti pareigūnai, specializuoti padaliniai ar specializuotos institucijos. Pusė respondentų pirmenybę teikė specializuotiems pareigūnams, 28 proc. – specializuotiems padaliniams, 14 proc. – specializuotoms institucijoms ir 6 proc. neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

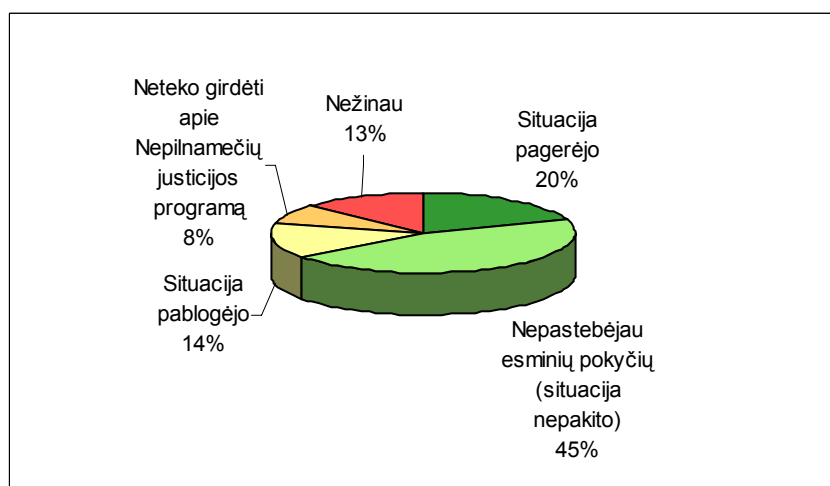

13 pav. Pareigūnų nuomonė apie tai, kokia turi būti pareigūnų specializacijos forma (proc.)

Kriminalinės justicijos pareigūnai skirtingas pareigūnų specializacijos formas vertino atsižvelgdami į savo darbo specifiką. 12 pav. duomenys rodo, kad dauguma teisėjų, Kauno NTI-PN ir pataisos inspekcijų pareigūnų pirmenybę teikė specializuotiems pareigūnams. Net trečdalis kriminalinės policijos tyrėjų ir nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų pirmenybę teikė specializuotiems padaliniais, o specializuotų institucijų būtinumu neabejojo kas ketvirtas teisėjas ir kas penktas prokuroras.

Nepilnamečių justicijos vertinimas

Dauguma tyrime dalyvavusių kriminalinės justicijos pareigūnų savo institucijose dirbo tuo metu kai buvo pradėta įgyvendinti pirmoji Jungtinių Tautų vystymo programos inicijuota Nepilnamečių justicijos programa (2000-2002 m.). Tyrimo metu buvo norėta išsiaiškinti, ar pareigūnai, dirbantys nepilnamečių justicijos srityje, pastebėjo teigiamus pokyčius šioje srityje.

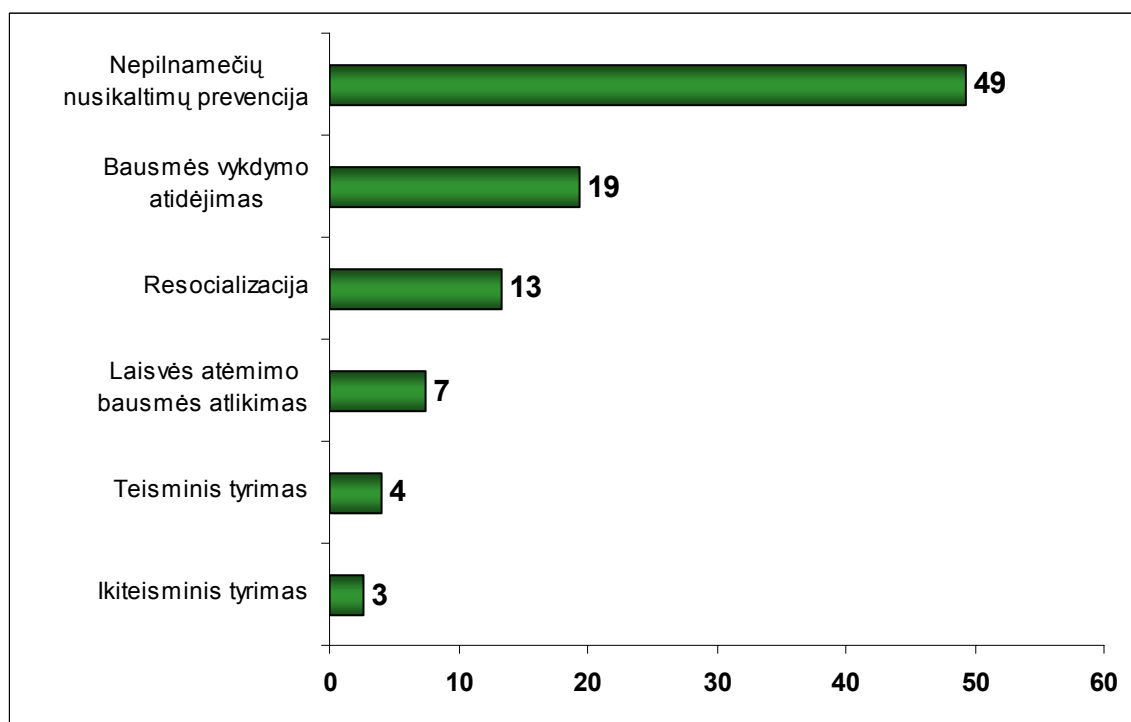

14 pav. Nepilnamečių justicijos situacijos Lietuvoje dabar ir situacijos prieš 5 metus, kai buvo pradėta įgyvendinti Nepilnamečių justicijos programa, palyginimas

Pareigūnų buvo prašoma palyginti Nepilnamečių justicijos situaciją Lietuvoje dabar ir situaciją prieš 5 metus, kai buvo pradėta įgyvendinti Nepilnamečių justicijos programa. Tik 20 proc. pareigūnų manė, kad situacija pagerėjo, 45 proc. apklaustųjų nepastebėjo esminių pokyčių, jų manymu situacija nepasikeitė, 14 proc. – situacija pablogėjo, 8 proc. nurodė, kad jiems neteko girdėti apie Nepilnamečių justicijos programą, dar 13 proc. neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Dauguma tų, kurie negalėjo palyginti situacijos nepilnamečių justicijoje, buvo iki penkerių metų savo institucijoje dirbę pareigūnai.

Pažymėtina, kad skyrėsi įvairiose institucijose dirbančių pareigūnų nepilnamečių justicijos vertinimai. Daugiausiai teigiamų pokyčių per pastaruosius penkerius metus išvelgė Kauno NTI-PN pareigūnai, šiek tiek mažiau – pataisos inspekcijų pareigūnai ir prokurorai, tuo tarpu dauguma kitų sričių specialistų nepastebėjo esminių pokyčių nepilnamečių justicijoje.

Kriminalinės justicijos pareigūnų buvo prašoma įvertinti, kuri grandis Nepilnamečių justicijos sistemoje (nuo to momento, kai nepilnametis patenka į policijos akiratį, iki tada, kai atlieka laisvės atėmimo bausmę) yra silpniausia. Net 49 proc. pareigūnų silpniausia nepilnamečių justicijos grandimi įvardijo nusikaltimų prevenciją. Akivaizdu, kad efektyvesnė nepilnamečių nusikaltimų prevencija sumažintų linkusių nusikalti nepilnamečių kiekį, tuo pačiu žymiai sumažindama kriminalinės justicijos institucijų darbo krūvį. Kitos nepilnamečių justicijos grandys silpniausiomis buvo įvardintomis daug rečiau: 19 proc. apklaustųjų nurodė bausmės vykdymo atidėjimą, 13 proc. – resocializaciją, 7 proc. – laisvės atėmimo bausmės atlikimą, 4 proc. – teisminį tyrimą ir 3 proc. – ikiteisminį tyrimą.

15 pav. Pareigūnų nuomonė apie silpniausias grandis Nepilnamečių justicijos sistemoje (proc.)

Tyrimo metu kriminalinės justicijos pareigūnai buvo prašomi nurodyti prioritines nepilnamečių justicijos veiklos sritis. 59 proc. apklaustųjų nurodė prevencinio darbo tobulinimą, t.y. silpniausią, pareigūnų manymu, nepilnamečių justicijos grandį. 53 proc. respondentų nurodė pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, mokymą. Apie mokymų svarbą byloja tai, kad trečdalis apklaustųjų nebuvo specializuotuose mokymuose, tiek pat nepakako profesinių žinių ir įgūdžių, tik pusė buvo patenkinta jų institucijų mokymo sistema. Kitoms nepilnamečių justicijos veiklos sritims prioritetą teikė mažiau apklaustųjų. Pažymėtina, kad tik 13 proc. pareigūnų prioritetine nepilnamečių justicijos veiklos sritimi laikė neigiamo požiūrio į nepilnamečius teisės pažeidėjus atsisakymą.

	Proc.
1. Prevencinio darbo tobulinimas	59
2. Pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, mokymas	53
3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas	35
4. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemos sukūrimas	22
5. Visuomenės švietimas nepilnamečių justicijos klausimais	20
6. Resocializacijos programų sukūrimas ir įgyvendinimas	20
7. Minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos sukūrimas ar tobulinimas	18
8. Neigiamo požiūrio į nepilnamečius teisės pažeidėjus atsisakymas	13

16 pav. Prioritines nepilnamečių justicijos veiklos sritys

Tyrimo duomenys rodo, kad skiriasi įvairių kriminalinės justicijos institucijų atstovų nuomonė dėl nepilnamečių justicijos veiklos sričių prioritetų. Tikėtina, kad pareigūnai pirmenybę teikė toms sritims ar problemoms, su kuriomis patys dažniausiai susiduria. Pavyzdžiui, dažniau su kitų sričių specialistais bendraujantys pataisos inspekcijų ir nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai bei prokurorai, dažniau nei kiti pareigūnai, pirmenybę teikė tarpinstituciniam bendradarbiavimui. Dažniausiai per įvairias prevencines programas su įvairiomis gyventojų grupėmis bendraujantys nepilnamečių reikalų policijos atstovai prioritetine nepilnamečių justicijos veiklos sritimi nurodė visuomenės informavimą. Teisėjai, kurie skiria nusikaltusiems nepilnamečiams bausmes, dažniau nei kiti pareigūnai, nurodė alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemos sukūrimą.

Įdomu tai, kad pataisos inspekcijų pareigūnai ir kriminalinės policijos tyrėjai dažniau nei kiti kriminalinės justicijos pareigūnai atkreipė dėmesį į tai, kad reikia atsisakyti neigiamo požiūrio į nepilnamečius delinkventus. Jei pataisos inspekcijų pareigūnų požiūris į nepilnamečius, su kuriais jie dirba, ir taip buvo vienas palankiausių, tai nors ir penktadalio kriminalinės policijos pareigūnų neigiamo požiūrio atsisakymas būtų teigiamas poslinkis link geresnio abipusio supratimo.

Išvados

1. Tyrimo duomenys rodo, kad kriminalinės justicijos atstovai neišvengė akivaizdžių teigiamų pokyčių nepilnamečių justicijoje per pastaruosius 5 metus.

2. Gyventojai ir kriminalinės justicijos pareigūnai neigiamai vertina Seimo, Prezidentūros, Vyriausybės ir ministerijų darbą, siekiant sumažinti nepilnamečių nusikaltimų skaičių. Pareigūnai neigiamai vertina ir žiniasklaidos darbą šioje srityje.
3. Kriminalinė patirtis turi labai didelę įtaką daugeliui rizikos grupės vaikų ir nuteistųjų vertinimų, taip pat ir santykiams su kriminalinės justicijos pareigūnais.
4. Daugiau teisės pažeidimų padarę ir dažniau su kriminalinės justicijos pareigūnais bendravę nepilnamečiai daug blogiau vertina policijos pareigūnus, su kuriais jiems asmeniškai teko bendrauti.
5. Laisvės atėmimo bausmę atliekantys nepilnamečiai linkę prisiimti asmeninę atsakomybę už delinkventinį elgesį.
6. Tik 12 proc. dabartinių nuteistųjų po pirmo padaryto teisės pažeidimo pateko į policijos pareigūnų akiratį, tuo tarpu tarp rizikos grupės vaikų tokių buvo - 43 proc. Tikėtina, kad dalį nepilnamečių nusikalsti skatino nebaudžiamumas.
7. Tyrimas atskleidė šias pagrindines nepilnamečių justicijos problemas: nepakankamą pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais kvalifikaciją; neigiamą pareigūnų požiūrį į nepilnamečius; silpną tarpinstitucinį bendradarbiavimą; nepakankamai efektyvią nepilnamečių nusikaltimų prevenciją.